

[B] **75 JAAR WERELDVERBETERAAR.
HET INTERNATIONAAL INSTITUUT VOOR
SOCIALE GESCHIEDENIS IN AMSTERDAM**

Het klinkt misschien verrassend, maar de enige bewaard gebleven bladzijde van het manuscript van *Het Communistisch Manifest* van Karl Marx (1818-1883) en het enige overgeleverde exemplaar van het manuscript van zijn boek *Het Kapitaal* bevinden zich beide in Nederland, met name in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) in Amsterdam. De twee documenten maken deel uit van het zogeheten *Historisch Archief* van de *Socialistische Partei Deutschlands (SPD)*. Die collectie werd in 1938 – na een reddingsodyssee die begon na de *Machtübernahme* door de nazi's in Duitsland op 30 januari 1933 – overgedragen aan deze gerenommeerde erfgoed- en onderzoeksinstelling.

Het IISG werd op 25 november 1935 opgericht als een afsplitsing van het in 1914 gestichte Nederlands Economisch-Historisch Archief (NEHA). Beide initiatieven waren geesteskinderen van de sociaaldemocraat, verzamelaar van historisch bronnenmateriaal en wetenschappelijke entrepreneur Nicolaas Willem Posthumus (1880-1960). Onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog lag deze eerste Nederlandse hoogleraar economische geschiedenis ook mee aan de basis van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (nu Nationaal Instituut voor Oorlogsdocumentatie) en van de faculteit politieke en sociale wetenschappen, de zogenaamde 'zevende faculteit', van de toenmalige Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam (vandaag Universiteit van Amsterdam).

Nadat het NEHA in 1932 begonnen was met de uitbouw van de Economisch-Historische Bibliotheek en van een sociaal-historische afdeling, werd directeur Posthumus – op een moment dat in heel wat Europese landen autoritaire regimes van rechtse signatuur aan de macht waren of kwamen en de Sovjet-Unie evenzeer autocratisch werd bestuurd – door diverse (radicaal-)linkse organisaties en personen benaderd om archieven en bibliotheken, die door deze ontwikkelingen op de een of andere manier bedreigd waren, in veiligheid te brengen. Tegen deze achtergrond bood de (financieel noodlijdende) *Allgemeiner Yidischer Arbeiterbund in Litte, Polyn und Rusland* (kortweg *de Bund*) in het voorjaar van

1934 een deel van zijn bibliotheek aan het NEHA te koop aan. De 8.000 gulden die nodig waren voor deze aankoop werden gevonden dankzij de financiële steun van de Nederlandse Centrale Arbeiders-, Verzekerings- en Depositobank en zijn (zionistische) directeur Nehemia De Lieme (1882-1940). Door de samenwerking met De Lieme belandden Posthumus' plannen voor een zelfstandig en internationaal georiënteerd instituut voor sociale geschiedenis in Nederland, los van het NEHA, in een stroomversnelling, wat uiteindelijk eind 1935 resulteerde in de oprichting van het IISG.¹

De 75ste verjaardag van het IISG vormde de aanleiding voor een gelegenheidspublicatie van de hand van de historici Jaap Kloosterman (*1948) en Jan Lucassen (*1947) met als titel *Wereldverbeteraars. Vijf eeuwen sociale geschiedenis verzameld door het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis*.² Tegelijk werd van 29 oktober 2010 tot en met 30 januari 2011 in het gebouw van de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam een gelijknamige overzichtstentoonstelling georganiseerd, waarin een aantal topstukken en een hele reeks andere documenten en objecten uit de bijzonder rijke en gevarieerde collecties van het IISG werden gepresenteerd. Naast de papieren nalatenschap van Karl Marx en Friedrich Engels (1820-1895) worden in het voormalige handelspand in het Amsterdamse Oostelijke Havengebied onder meer de archieven bewaard van de Spaanse anarchosyndicalisten, van de Amsterdamse 'rookmagiër' Robert Jasper Grootveld (1932-2009), van *Amnesty International* en van *Greenpeace* (met inbegrip van het logboek van het in 1985 tot zinken gebrachte schip *Rainbow Warrior*), van de Communistische Partij Nederland (CPN) en van de Nederlandse krakersbeweging tijdens het laatste kwart van de 20ste eeuw.

Het IISG bewaart verder – in uitstekende omstandigheden – onder andere de papieren van de Russische anarchist Michail Bakunin (1814-1876) en andere 'anarchistica' uit de collectie van zijn Duits-Oostenrijkse geestesgenoot Max Nettlau (1865-1944); documentatie over zowel de Europese revoluties van 1848 en de Commune van Parijs (1871) als over de Poolse vakbond *Solidarnosc* en de huidige oppositie tegen de militaire dictatuur in Birma, de boeken die de leden van de Duitse *Rote Armee Fraktion* lazen in de *Stammheim*-gevangenis;

spandoeken van vredesdemonstraties in Nederland ten tijde van de Koude Oorlog; Chinese affiches uit de periode van de Culturele Revolutie en allerhande documenten betreffende het (studenten)protest tegen het communistische eenpartijregime op het Tiananmenplein in de hoofdstad Peking in 1989; buttons van diverse milieufactiegroepen; een kassesteen waarmee revolterende studenten de politie bekogelden tijdens de *Meirevolte* van 1968 in Parijs; stukjes prikkeldraad van het IJzeren Gordijn en kleine blikken doosjes waarin in 1989 in Hongarije de 'laatste adem van het communisme' werd opgevangen en verkocht...

Zoals algemeen IISG-directeur en hoogleraar Turkse geschiedenis aan de Leidse universiteit Erik-Jan Zürcher (°1953) het stelt in zijn voorwoord bij het jubileumboek is "de gezamenlijke noemer van al die honderden collecties die binnen de muren van het IISG berusten" dat "het altijd gaat om de nalatenschap van mensen en organisaties die, los van de staat, hebben geprobeerd de belangen te verdedigen van onderliggende groepen in de verschillende samenlevingen".

Nadat vanaf de late jaren 1960 her en der in Europa gelijkaardige archief-, documentatie- en onderzoekscentra werden opgericht, zoals bijvoorbeeld het Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (Amsab) in Gent in 1980, en de mondialisering en de globalisering vanaf het einde van de twintigste eeuw een steeds hogere vlucht hadden genomen, voltrok zich geleidelijk een "verschuiving van het IISG-verzamelgebied naar buiten Europa, die in de tweede helft van de jaren tachtig een krachtige impuls kreeg door de opbouw van een Turkse collectie en een decennium later door de uitbreiding van de activiteiten naar Zuid-Azië". Die bijsturing van het acquisitie- en verzamelbeleid – zij het trouw aan de oorspronkelijke missie om bedreigd archief- en documentatiemateriaal van uiteenlopende emancipatie- en oppositionele bewegingen te redden, te bewaren en ter beschikking te stellen van geïnteresseerden – bewijst dat het IISG ook driekwarteeuw na de oprichting alert blijft en in zijn werkgebied op wereldschaal nog steeds een eersterangsrol speelt.

IISG-directeur Erik-Jan Zürcher formuleerde de ambitie van het boek en de tentoonstelling ter gelegenheid van de 75ste verjaardag van de door

hem geleide instelling als volgt: "Het IISG is al wereldberoemd binnen de wereld van de sociale geschiedenis, maar het wil met deze tentoonstelling en catalogus ook bereiken dat een veel groter publiek beseft wat voor schatten er op de 50 kilometer planken van het voormalige cacaopakhuys in Amsterdam liggen". Het schitterend geslaagde dubbelproject *Wereldverbeteraars* biedt daartoe alvast een uitstekende aanzet.³

NICO VAN CAMPENHOUT

JAAP KLOOSTERMAN EN JAN LUCASSEN, *Wereldverbeteraars. Vijf eeuwen sociale geschiedenis verzameld door het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis*, Uitgeverij Aksant, Amsterdam, 2010, 302 p. www.iisg.nl

Noten

- (1) Belangwekkend in verband met de oprichting van het IISG en zijn activiteiten tijdens het eerste decennium – onder meer ten tijde van de Tweede Wereldoorlog, toen het instituut op last van de bezetter werd gesloten en een aantal collecties in Groot-Brittannië in veiligheid moest worden gebracht – is nog altijd: MARIA HUNINK, *De papieren van de revolutie. Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis 1935-1947*, IISG, Amsterdam, 1986, 364 p.
- (2) Het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis telt momenteel 150 medewerk(st)ers en is gevestigd aan de Cruquisweg 31 in Amsterdam. De instelling ressorteert onder de (door de overheid gefinancierde) Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW), maar de verzamelingen zijn eigendom van een onafhankelijke stichting. In het novembernummer van 2010 van het tijdschrift van de KNAW, *Akademie Nieuws*, staat een erg interessant en verhelderend interview met IISG-directeur Erik-Jan Zürcher: HANS VAN MAANEN, "Niemand anders doet het". *IISG driekwarteeuw verzamelplaats voor werelderfgoed van sociale bewegingen*", pp. 12-16.
- (3) Met dank aan Aukje Lettinga en Coen Marinus, respectievelijk communicatieverantwoordelijke en beleidsmedewerker van het IISG, die ons even voorkomend als deskundig rondleidden in het IISG en in de tentoonstelling *Wereldverbeteraars*.